

شفافیت در بانکداری

محمدظاهر نوروزی^۱

چکیده

شاخص شفافیت اقتصادی یکی از موضوعات اساسی اقتصاد است که ارتباط تنگاتنگی با میزان فساد و رانت دارد، عدم شفافیت اقتصادی به عنوان زمینه ساز فساد از جمله مهم ترین تهدیدات جدی برای رشد و توسعه اقتصادی و افزایش دامنه فقر به شمار می رود. مطالعات بانک جهانی نیز مکرراً به این مطلب تأکید دارد که فساد اقتصادی از بزرگ ترین موانع بر سر راه توسعه اقتصادی و اجتماعی جوامع به شمار می رود.

طبعاً هر چه میزان شفافیت مؤسسات مالی از درجات بالاتری برخوردار بوده و مرتبطان با این مؤسسات بیشتر با اهداف، ساختار، عملکرد و نحوه مدیریت و کنترل ریسک های محیطی آشنا گردند، زمینه های برقراری ثبات، نظم، سلامت و استحکام مالی و شفافیت در سطح اقتصاد جامعه بیشتر شده و از طرفی بستر مناسبی برای اعتماد عمومی در این مؤسسات فراهم می گردد.

در این مقاله ابتدا مفاهیم توضیح داده شده است و سپس به اهمیت و کارکرد بانکداری، ضرورت شفافیت در بانکداری، پیش نیازهای شفافیت در بانکداری، ویژگی های کیفی اطلاعات شفاف، نقش شفافیت در ارتقای عمومی و سلامت بانک ها و در آخر به بیان معیارهای شفافیت در بانکداری پرداخته شده است.

کلیدواژه ها: شفافیت، بانکداری، اقتصاد، وضعیت مالی، عملکرد مالی.

۱. دانش پژوه ارشد اقتصاد جامعه المصطفی (ص) العالمیه - zahirnorouzi@gmail.com

مقدمه

بازارهای مالی در ابعاد اقتصادی زندگی روزمره تأثیر گذار است، جریان‌های عظیم وجوه را در درون اقتصاد پدید می‌آورد، سودهای تجاری را تحت تأثیر قرار می‌دهد، تولید کالاها و خدمات را تعیین می‌کند و حتی وضعیت اقتصادی دیگر کشورها را نیز متأثر می‌سازد. بازارها و نهادهای مالی بسیار مورد توجه سیاست‌مداران کشورها نیز هست و حتی سرنوشت انتخابات کشورها را نیز تحت تأثیر قرار می‌دهد.

رشد بخش واقعی اقتصاد بدون سرمایه‌گذاری، نیروی انسانی و توسعه نظام مالی ممکن نیست. نقش نظام مالی در توسعه بخش واقعی اقتصاد را اقتصاددانان بسیاری از زوایای مختلف و با شدت تأکید متفاوت بررسی کرده‌اند.

توافق نظری در مورد نقش بازارها و نهادهای مالی در رشد بخش واقعی اقتصاد وجود ندارد. برخی از اقتصاددانان این نقش را قابل اغماض و برخی دیگر آن را مهم دانسته‌اند. برای مثال رابینسون اعتقاد دارد که بازار و نهادهای مالی سبب رشد بخش واقعی اقتصاد نمی‌شود، بلکه این بازار و نهادهای مالی هستند که به سادگی در مقابل توسعه در بخش واقعی اقتصاد واکنش نشان می‌دهند. برخلاف نظر وی، بسیاری از اقتصاددانان از جمله گلداسمیت، مک‌کینون، لوین و زروس و دیگران بر نقش مثبت بازارها و نهادهای مالی در رشد بخش واقعی اقتصاد تأکید می‌کنند. به خصوص لوین، گایدوتی، کینگ و دی‌گرگوریو با مطالعاتی نشان داده‌اند که شاخص‌های توسعه نهادهای مالی فعال در بازار پول به شدت با رشد بخش واقعی اقتصاد همبستگی دارند. علاوه بر این، آنان بر این عقیده‌اند که بازارها و نهادهای مالی با عملکرد مناسب برای تداوم رشد بخش واقعی اقتصاد حیاتی‌اند.

در ادامه برای درک بهتر شفافیت در بازارهای مالی به بحث‌های: تعریف نظام مالی، اهمیت بازار پول، کارکرد بازار پول، شفافیت در بازار پول و معیارهای شفافیت در بازار پول خواهیم پرداخت.

مفهوم شناسی

۱- شفافیت

منظور از شفافیت در این نوشتار، افشای عمومی اطلاعات موثق و به موقعی است که کاربران آن را قادر می‌سازد تا از عملکرد و وضعیت مالی، فعالیت‌های تجاری، وضعیت ریسک و روش‌های مدیریت آن در یک بانک، ارزیابی صحیحی به عمل آورند. براساس تعریف فوق، افشا- به تنهایی و ضرورتاً- به شفافیت نمی‌انجامد. برای نیل به شفافیت، لازم است یک بانک افشاهای به موقع، صحیح، مرتبط و کافی از اطلاعات کمی و کیفی ارائه نماید به نحوی که کاربران، توان انجام یک ارزیابی مناسب، در مورد فعالیت‌ها و وضعیت ریسک آن مؤسسه را بیابند. این موضوع حائز اهمیت است که اطلاعات افشا

۲- نظام مالی

اصولاً پول به عنوان ابزار ذخیره ارزش، به واحدهای اقتصادی امکان می‌دهد که مخارج خود را در طی زمان تخصیص دهند. بنابراین، در طی یک دوره معین، برخی از واحدهای اقتصادی موفق به پس‌انداز می‌شوند؛ یعنی کمتر از درآمد دوره مذکور خود مصرف می‌کنند و برخی واحدهای دیگر نیز با کسری مواجه می‌شوند. وجود مازاد مالی در اختیار یک گروه و کسری وجوه از سوی گروه دیگر، این شرایط را فراهم می‌سازد که

واحدهای دارنده مازاد، وجوه مالی خود را در ازای دریافت بهره و یا سود، به واحدهای دچار کسری منتقل نمایند.

انتقال وجوه در هر اقتصادی، در نظام خاصی تحت عنوان «نظام مالی»^۱ انجام می‌گیرد و نحوه انتقال وجوه که در واقع همان «تأمین مالی» است ابزارها، روش‌ها و ساز و کارهای خاص خود را دارا می‌باشد. نظام مالی، نظامی است که در آن امکان مبادله منابع بین تسهیلات گیرندگان، و تسهیلات دهندگان و سرمایه‌گذاران فراهم می‌شود. نظام مالی عبارتی کلی است و شامل بازارهای مالی،^۲ نهادهای مالی،^۳ ابزارهای مالی^۴ و سرانجام خدمات مالی^۵ می‌شود (فرهنگ لغات پالگریو (Palgrave Dictionary)، ۲۰۱۳، ج ۲، ص ۱۲۱).

۳- نهاد مالی

منظور از نهاد مالی، مؤسسه‌ای است که محصولات و خدمات مالی به مشتریان خود ارائه می‌کند. در اقتصادهای جدید، تقریباً تمامی مبادلات مالی افراد از طریق نهادهای مالی صورت می‌پذیرد. نهادهای مالی معمولاً در بازارهای مالی حضور دارند و کارکردهای مختلفی مانند واسطه‌گری مالی (سپرده‌پذیری و اعطای تسهیلات)، سرمایه‌گذاری، ارائه خدمات مشاوره‌ای و غیره را بر عهده دارد (Mishkin, F. and Eakins S., 2015, p 85).

۴- بازار مالی

بازارهای مالی، مهم‌ترین جزء نظام مالی است و منظور از آنها، «ساختارهایی است که منابع مالی از طریق آنها به گردش در می‌آیند (Sanders, A. and Cornett, Marcia, 2015, p12)». ذی‌نفعان در بازارهای مالی به طور عمده به مبادله ابزارها و اوراق مالی با هزینه مبادلاتی بسیار کم و در قیمت‌هایی که براساس عرضه و تقاضا تعیین می‌شود، می‌پردازند (Mishkin, F. and Eakins, S. 2015, p19).

۵- بازار پول

بازار پول، یکی از بازارهای مهم مالی است و براساس تعریف، بازاری کوتاه مدت جهت انتشار و مبادله دارایی‌های مالی با سررسید کمتر از یک سال است. در این بازار انواع گوناگونی از اوراق با سررسید کوتاه مدت و با نقدینگی بالا مبادله می‌شوند (عربی و میثمی، ۱۳۹۶، ص ۱۳۱).

شبانی بازار پول را چنین تعریف می‌کند: بازار پول بازاری برای تأمین مالی کوتاه مدت بوده، در حالی که بازار سرمایه برای تأمین مالی بلند مدت است. مرز بین کوتاه مدت و بلند مدت بودن سررسید ابزار مالی قابل استفاده در این دو بازار مالی یک سال کامل است؛ زیرا سررسید کمتر از یک سال کوتاه‌مدت و سررسید بیشتر

۱ - financial system

۲ - financial markets

۳ - financial instituitions

۴ - Financial instruments

۵ - financial services

از یک سال بلندمدت به شمار می‌آید. نماد بازار پول، بانک است (شبان، ۱۳۹۶، ص ۲۴۴).

بنابراین بازار پول کوتاه مدت بوده و هدف از آن تأمین مالی نیازهای کوتاه مدت است. دلیل اهمیت این مسئله آن است که اشخاص حقیقی، شرکت‌ها، دولت و سایر ذی‌نفعان نظام مالی، دریافتی‌های نقدی که دارند الزاما با پرداختی‌ها و نیازهایشان به نقدینگی برابر و هم‌زمان نیست؛ لذا باید همواره حجم زیادی از منابع را به صورت نقد نزد خود نگه دارند و فرصت کسب سود از این منابع را از دست ندهند. اما وجود بازار پول، به حل این مشکل کمک می‌کند. به این معنا که ذی‌نفعان به جای آنکه منابع خود را به صورت نقد نگه دارند و فرصت‌های درآمدزایی با این منابع را از دست بدهند، می‌توانند این منابع را در بازار پول سرمایه‌گذاری کنند (عربی و میثمی، ۱۳۹۶، ص ۱۳۳).

اصول بانکداری

منظور از اصول بازار پول «بانکداری» اصولی است که در چارچوب آنها عملیات بانکی صورت می‌گیرد. در واقع، اصولی را که بانک‌ها موظفند در اجرای عملیات بانکی مراعات کنند، اصول بانکداری گویند (توتونچیان، ۱۳۷۹، ص ۳۰۰).

۱- اصل تمرکز بانکی

اصل تمرکز با تعداد و وسعت ابعاد بانک‌ها در اقتصاد ارتباط دارد. نقطه مقابل این اصل، عدم تمرکز بانک‌ها است. بدین صورت که تعداد بانک‌ها افزایش یابد و در همین راستا، هر بانک از حیطه فعالیت اندکی برخوردار باشد. اگر اصل عدم تمرکز بانکی مورد تبعیت واقع شود، هر موسسه‌ای که بتواند به عملیات بانکی بپردازد، می‌تواند با اخذ مجوز بانک تأسیس کند.

معمولا نظام تعدد بانک‌ها با ابعاد کوچک و فعالیت‌های محدود به طور صحیح انجام نمی‌شود زیرا، در یک چنین وضعیتی بانک‌ها مجبورند برای جلب پس‌انداز و سپرده افراد به رقابت‌های ناشایست متوسل شوند و با بالا بردن بهره و اعطای جوایز هزینه جمع‌آوری سپرده‌ها را بالا ببرند. در همین راستا، اعطای وام با بهره سنگین همراه می‌شود که با افزایش سرمایه‌گذاری منافات دارد (همان، ۳۰۲).

مقیاس وام‌دهی به لحاظ محدودیت حیطه فعالیت و نقش بانک‌ها نمی‌تواند چندان وسیع و عظیم باشد که برای سرمایه‌گذاری‌های بزرگ مناسب باشد. به همین لحاظ، تأکید بعضی کشورها به تدریج بر اصل تمرکز قرار گرفته است؛ به طوری که، به انحاء گوناگون از تعدد بانک‌های کوچک بکاهند و در عوض، بانک‌های بزرگ به توسعه شعب خود در کلیه نقاط بپردازد. بنابراین، اصل تمرکز بر کاهش تعداد بانک‌ها و ایجاد بانک‌های وسیع با شعبه‌های فراوان و خدمات گسترده مبتنی می‌باشد.

۲- اصل تخصص بانکی

اصل تخصص بانکی با تنوع و پراکندگی عملیات بانک‌ها ارتباط پیدا می‌کند. به طور کلی، عملیات بانکی از سه مقوله متفاوت تشکیل می‌شوند: عملیات کوتاه‌مدت، بلندمدت و عملیات مالی.

اصل تخصص، تقسیم این گروه عملیات را بین بانک‌ها ارزیابی می‌کند. اصل تخصص بانکی براساس تنوع بانکی است. مسئله‌ای که مرکز ثقل اصل تخصص می‌باشد این است که، آیا بانک‌هایی که دارای سرمایه اولیه

کمی هستند و قسمت عمده منابع مالی آنها را سپرده دیداری تشکیل می‌دهد، می‌توانند به اعطای اعتبارات بلندمدت دست بزنند؟ (بهمنی و غفاری، ۱۳۹۶، ص ۴۳).

۳- اصل نقدینگی

اعطای تسهیلات بخش عمده مصارف یا دارایی‌های بانکی را تشکیل می‌دهد. بدیهی است منبع اصلی دارایی‌ها متشکل از سپرده‌هاست و بخش عمده و مهمی از سپرده‌ها را سپرده‌های دیداری تشکیل می‌دهد، سپرده‌هایی که ممکن است هر لحظه به وسیله صاحبان مسترد گردد و بانک باید پاسخگوی تقاضای اینگونه سپرده‌گذاران باشد، در غیر اینصورت با عدم اعتماد و اطمینان مردم مواجه خواهد شد، این عدم توانایی ممکن است بانک را به ورطه انحلال سوق دهد لذا بانک باید همواره وجه نقد در صندوق نگه دارد، هدف از نگهداری نقدینگی ترکیب سیاستگذاری اعتباری و سرمایه گذاری صحیح مدیریت بانک است که به عبارت دیگر آنرا ترکیب پرتفوی می‌نامند. در اصل نقدینگی ترکیب پرتفوی باید به صورتی تنظیم گردد که از نقدشوندگی بالایی برخوردار باشد و نکته قابل توجه اینست که این ترکیب باید به چه صورتی باشد؟ در حالی که ترکیب محتویات پرتفوی قاعده و قانون خاصی ندارد و بستگی به ساختار بانکی، ماهیت اقتصاد جامعه، عادات و طرز تلقی مردم از مفهوم بانک، فرهنگ بانکداری، حجم معاملات، بازار پول و سرمایه دارد (زمانی فراهانی، ۱۳۸۶، ص ۲۱۲).

۴- اصل منفعت

هدف اساسی در بانکداری اصل منفعت است، بدین جهت بانکدار باید تسهیلات اعطایی را چنان تنظیم نماید که تمام منابع حاصل از سپرده‌ها به سوی تسهیلات اعطایی و سرمایه‌گذاری‌ها تخصیص و مصرف گردد تا بدین وسیله ضمن پرداخت سهم سود سپرده‌گذاران و تأمین هزینه‌های بانک اندوخته‌ای از منفعت برای افزایش سرمایه و توسعه گسترش آینده بانک بماند. این مورد مستلزم درایت و مدیریت صحیح بانکداری است. اگر بانک می‌خواهد سود بیشتری تحصیل نماید باید منابع خود را صرف تسهیلاتی نماید که بالاترین بازدهی را داشته باشد. معمولاً تسهیلاتی که از سود بالایی برخوردار است قابلیت نقد شوندگی آنها کمتر است مانند اوراق بهادار مدت‌دار، در نتیجه، اصل منفعت با اصل نقدینگی در تضاد بوده و تنظیم تعادل بین این دو اصل مدیریت صحیح و کارآمد بانک را نشان می‌دهد بدین جهت در هر بانک کارایی مدیریت را می‌توان با نحوه مصرف پول بانک سنجید (همان، ص ۲۱۴).

۵- اصل امنیت

اصل امنیت در حقیقت نمایانگر چگونگی برگشت اصل و سود تسهیلات اعطایی است. این اصل به بانکدار در مورد اتخاذ تصمیم برای اعطای تسهیلات هشدار می‌دهد یعنی هنگام تخصیص اعتبارات حق تقدم را به رعایت حفظ منافع سپرده‌گذاران و نه به اصل منفعت، هدایت می‌کند. اصل امنیت، بانکدار را از انجام دادن عملیاتی که از ریسک بالایی برخوردار است و منافع بانک و منافع سپرده‌گذاران را به مخاطره می‌اندازد بر حذر می‌دارد (همان، ۲۱۵).

۶- اصل نظارت

اصل نظارت که به موجب آن عملیات بانک از طرف مقامات یا سازمان‌های صلاحیت‌دار به وسیله مقرراتی

که از طرف قانون‌گذار به منظور حفظ اصول بانکداری وضع می‌شود و بانک‌ها را موظف به رعایت مقرراتی می‌نماید که منافع سپرده‌گذاران و استفاده‌کنندگان از تسهیلات حفظ گردد. اصل نظارت عملکرد هر بانک را جهت کسب اطمینان از اینکه فعالیت آن مطابق مقررات است زیر نظر می‌گیرد، این امر به مقررات مالی هر بانک و در نهایت به حفظ یک شبکه بانکی سالم از طریق امنیت سپرده‌ها و جلوگیری از بحران‌ها می‌باشد. این مقررات و نظارت بر چگونگی اجرای آن توسط بانک مرکزی وضع می‌گردد (بهمنی و غفاری، ص ۵۸).

اصولا دولت‌ها مقررات جدی و بسیار سختی را در خصوص مؤسسات مالی اعمال می‌کنند. این طور نیست که مانند دیگر فعالیت‌های اقتصادی بتوان به آسانی اقدام به تأسیس بانک نمود.

دلایل نظارت بر عملیات بانکی

۱- حمایت از پس‌انداز خصوصی

انواع سپرده‌های افراد در بانک‌ها، پس‌انداز خصوصی را تشکیل می‌دهد (ثابت و دیداری). قانونگذار با وضع مقررات نظارتی بر عملیات بانکی، همیشه سعی دارد به منظور حمایت از پس‌انداز خصوصی، بانک‌ها را از عملیات غیر مجاز بانکی ممنوع سازد.

۲- نظارت بر عرضه پول

بانک‌ها بخش عمده عرضه پول را ایجاد می‌کنند. بر همین اساس، اگر یک یا چند بانک ورشکسته شوند، بخش عمده عرضه پول از بین خواهد رفت. این پدیده در بحران عظیم اقتصادی دهه سی آمریکا واقع شد. در این دوره در آمریکا M^1 به اندازه یک چهارم و M^2 به اندازه یک سوم کاهش یافت (اداره تحقیقات و کنترل ریسک بانک سپه، ۱۳۸۸، ص ۷).

۳- نظارت بر اعتبارات

در نظام سیاسی سرمایه‌داری بانک‌ها عموماً نهادهای خصوصی هستند و در چارچوب منافع خود اقدام به اعطای اعتبار می‌کنند؛ اما، منافع بانک‌ها همواره و لزوماً با منافع اقتصادی جامعه، هماهنگ نیست. به همین خاطر، اعتبارات باید هم از نظر کمیت و هم از نظر کیفیت مورد نظارت دولت که مسئول واقعی هدایت اقتصادی جامعه است، باشد.

کمیت اعتبارات بدان جهت باید تحت نظارت دولت باشد که حجم اعتبارات با احتیاجات جامعه تناسب و همخوانی داشته باشد. بدیهی است، افزایش و کاهش نامتناسب عملیات تولید را با مخاطرات ناشی از ترقی و تنزل غیر منطقی قیمت‌ها مواجه می‌کند. کیفیت اعتبارات نیز لزوماً باید مورد توجه و دقت دولت باشد، چرا که این امر لازمه هدایت اعتبارات در آن دسته از فعالیت‌های اقتصادی است که به مصلحت جامعه می‌باشد.

ضرورت شفافیت در بانکداری

با نگاهی به شرایط امروزی جهان در می‌یابیم که گسترش برخی از عوامل، نشانگر لزوم ایجاد شفافیت در سیستم‌های بانکی عصر حاضر می‌باشد. از جمله این موارد می‌توان به تنوع مؤسسات مالی، گسترده شدن حجم فعالیت مؤسسات مالی، تعداد ذینفعان و همچنین نامتقارن بودن اطلاعات اشاره داشت.

امروزه ازدیاد حجم فعالیت موسسات مالی با روی کار آمدن ابزارهای مالی جدید، گستردگی ارتباطات و دسترسی به بازارهای جهانی، افزایش میزان سرمایه‌های انباشته شده قابل توجه بوده و همین امر بر پیچیدگی فعالیت‌ها افزوده و امکان تخلف و تعدی از مسیر اهداف موسسات را افزایش می‌دهد.

همچنین افزایش تعداد ذینفعان در یک فعالیت اقتصادی امکان این نوع تعدی‌ها را بیش از پیش محتمل می‌گرداند. با گسترش تعداد ذینفعان در یک موسسه مالی و بالتبع آن افزایش روابط افراد به شکل شبکه تار عنکبوتی، مسلماً تأمین منافع کلیه ذینفعان دشوارتر می‌شود. طبق تعریف کمیته بال در نظارت بانکداری عنوان ذینفعان بانکی شامل کارمندان، مشتریان، عرضه‌کنندگان وجوه و افراد جامعه می‌شود. همچنین به دلیل نقش ویژه‌ای که بانک‌ها در اقتصاد و نظام‌های مالی بر عهده دارند، ناظران بانکی و خود دولت‌ها نیز علاوه بر موارد فوق جزء ذینفعان در نظام بانکی محسوب می‌شود؛ که در ادامه مهمترین دلایل شفافیت در بانکداری را توضیح خواهیم داد.

۱- افزایش اطلاعات

اطلاعات که جزء جدایی ناپذیر فرآیند تصمیم‌گیری است هر چه شفاف‌تر و قابل دسترس‌تر باشد، به اتخاذ تصمیمات مثبت از سوی سپرده‌گذاران شده و اعتماد آنها را جذب می‌کند، این اطلاعات شفاف می‌تواند محرکی برای تجهیز و تخصیص منابع باشد که در نهایت باعث کارایی و شفافیت بازار پول خواهد شد که این امر، از اهداف بازار می‌باشد (سیدی؛ عبدلی و جبّاری نوقایی، ارزیابی شاخص‌های سلامت مالی بانک‌های تجاری از دیدگاه خبرگان بانکی، پیشرفت‌های حسابداری، شماره ۲، ۱۳۹۸، ص ۲۱۹).

۲- اطمینان از صحت و سلامت بانکداری

یکی دیگر از مزایای شفافیت در بازار پول اطمینان از صحت و سلامت سیستم نظام مالی است که در اجرای برنامه‌های توسعه بلند مدت بسیار مفید است، همچنین می‌تواند استفاده از رانت‌های اطلاعاتی، فساد، را کم کند تا سپرده‌گذاران ترغیب شده و با خیال راحت و اطمینان سپرده‌گذاری کنند (همان، ص ۲۲۳).

۳- بهبود یا اصلاح کنترل سیاست مالی

دلیل دیگری که می‌توان برای شفافیت در بازارهای پول بیان کرد بهبود و اصلاح کنترل سیاست‌های مالی است. در صورتی که سیاست‌های مالی درست عمل کنند ممکن است کم و کاستی داشته باشد با شفاف سازی و ایده‌های انتقادی حل خواهد شد؛ در صورتی که سیاست‌های مالی درست عمل نکرده، با شفاف‌سازی می‌توان دلایل آن را پیدا کرد و اصلاح نمود (ارجمند نژاد، ۱۳۸۵، ص ۱۸).

۴- انضباط بازار

یکی دیگر از مواردی که پرداختن به مقوله شفافیت در بازار پول را ضروری می‌سازد انضباط بازار است. شفاف‌سازی ترازنامه بانک‌ها می‌تواند به نظم و انضباط بازار کمک کند.

پیش نیازهای شفافیت در بانکداری

۱- نظام مالی الکترونیکی

اگرچه جنبه‌های مختلف بانکداری چندین دهه است که مورد مطالعه قرار گرفته است، اما مفهوم بانکداری الکترونیک در اواسط دهه ۱۹۹۰ میلادی مطرح شد. توسعه شگفت‌انگیز فناوری اطلاعات و گسترش آن به بازارهای پولی و بانکی جهان، علاوه بر تسهیل امور مشتریان بانک‌ها، روش جاری بانکداری را متحول و دگرگون ساخته است. با رشد روز افزون معاملات تجارت الکترونیک در سطح جهان و نیاز تجارت به حضور بانک جهت نقل و انتقال منابع مالی، بانکداری الکترونیک به عنوان بخشی تفکیک ناپذیر از تجارت الکترونیک و دارای نقش اساسی در اجرای آن است. سرعت توسعه صنعت انفورماتیک باعث ایجاد تغییرات عمده‌ای در شکل پول و سیستم‌های انتقال منابع در عرصه بانکداری گردیده و مفاهیم جدیدی را به عنوان پول الکترونیک و انتقال الکترونیکی ارائه نموده است. این دو مفهوم نوع جدیدی از بانکداری، تحت عنوان بانکداری الکترونیک را مطرح می‌سازد.

بانکداری الکترونیک عبارت است از ایجاد امکاناتی در جهت افزایش سرعت و کارایی بانک در ارائه خدمات بانکی در هر مکان مورد نظر مشتری و ارائه امکانات سخت افزاری و نرم افزاری به مشتریان که با استفاده از آن‌ها بتوانند بدون حضور فیزیکی در بانک، در هر ساعت از شبانه روز به صورت ۲۴ ساعته از طریق کانال‌های ارتباطی ایمن، متنوع و سریع عملیات بانکی دلخواه خود را انجام دهند (<https://www.parsmodir.com/db/marketing/banking-electronic.php>).

۲- بانک مرکزی قدرتمند و عادل

بانک مرکزی باید مستقل، قدرتمند و عادل باشد تا بتواند در صورت عدم شفافیت کامل و به موقع بانک‌ها، مالکیت نالایق، مدیریت نالایق و سوء استفاده کنندگان برخورد قانونی نماید و تفاوتی بین بانک‌های تجاری و دولتی و همچنین بانک‌های تجاری و سایر بانک‌ها قائل نشود و کاملاً براساس قوانین پولی - بانکی عمل کند. بانک مرکزی می‌بایست قدرت برکناری و اعمال خلاف قانون، حق محدود کردن یا تعلیق پرداخت سود سهام، قدرت جلوگیری از کار شعبه، قدرت برقراری تعهد مالی بر علیه مدیران بانک به علت اقدامات غیر قانونی را داشته باشد.

۳- نظارت

ماهیت فعالیت در صنعت بانکداری ایجاب می‌کند که دولت‌ها از طریق وضع قوانین و مقررات، نظارت خاصی را بر اجرای فعالیت‌های بانکی داشته باشند. چرا که اجرای عملیات خلاف توسط بعضی از بانک‌ها و موسسات پولی، می‌تواند منجر به بروز بحران‌های اقتصادی شدید و تحمیل هزینه‌های جبران ناپذیری بر پیکره اقتصادی جامعه باشد. عدم هماهنگی کامل میان منافع بانک‌ها با منافع اقتصادی جامعه، همواره از مهمترین علل بروز این بحران‌ها به حساب می‌آید. لذا دولت‌ها می‌بایست با استفاده از ابزارهای مستقیم (ملی کردن آن‌ها) و یا ابزارهای غیر مستقیم (شرایط و مقررات مربوط به تأسیس و فعالیت بانک) مسئولیت هدایت و نظارت این سیستم را بر عهده گیرند (مجتهد و حسن‌زاده، ۱۳۸۴، ص ۱۲۳-۱۲۲).

به زعم کمیته بال، شفافیت هم از دیدگاه "نظارتی" و هم از نقطه نظر "ثبات مالی" دارای مزایای قابل توجهی است. از این رو کمیته مزبور؛ قانون گذاری، ناظران بانکی و دیگر تدوین کنندگان استاندارد را تشویق می نماید تا تلاش های خود را بر روی بهبود افشای عمومی مستمر و با کیفیت- هزینه ای معقول- متمرکز نمایند. ناظران بانکی از طریق افزایش افشای عمومی و بهبود یافته می توانند به طرق مختلفی، شفافیت را تقویت نمایند (ارجمند نژاد، ص ۲۲).

ویژگی های کیفی اطلاعات شفاف

همان گونه که در تعاریف شفافیت آوردیم، منظور از شفافیت در این نوشتار، افشای عمومی اطلاعات موثق و به موقعی است که کاربران (سپرده گذاران و سهامداران) آن را قادر می سازد در مورد عملکرد و وضعیت مالی یک بانک، فعالیت های تجاری آن و ریسک های مرتبط با فعالیت های مزبور ارزیابی صحیحی به عمل آورند. در این بخش ویژگی های کیفی مهم اطلاعات که به ایجاد شفافیت بیشتر در بانک می انجامند مورد بحث و بررسی قرار گیرند.

۱- جامعیت^۱

برای اینکه فعالان بازار و دیگر کاربران اطلاعات بتوانند ارزیابی های سودمندی از بانک ها به عمل آورند، لازم است اطلاعات از جامعیت لازم برخوردار باشند. این امر اغلب مستلزم جمع آوری، تلفیق و ارزیابی اطلاعات فعالیت های بانک است.

در کشورهایی که فعالیت های کاری بانک ها، تحت نظارت ناظران بانکی حوزه های مختلفی قرار می گیرند یا در مناطقی که فعالیت برخی از مؤسسات وابسته به یک بانک، تحت پوشش نظارتی قرار ندارند، لازم است ناظران بانکی در مورد بهترین شیوه برای کسب اطلاعاتی که تصویری جامع و به موقع از ریسک های مرتبط با فعالیت های کلی شرکت های تحت نظارت ارائه می کنند؛ به تبادل نظر با آنها بپردازند. ناظران بانکی باید برای کسب اطلاعات در مورد این فعالیت ها به صورت یکپارچه تلاش نمایند و همزمان به تمایزات قانونی بین مؤسسات تابعه و نیاز به دریافت خلاصه اطلاعات از فعالیت های عمده تجاری و مؤسسات اصلی در درون یک گروه یکپارچه بانکی توجه نمایند (ارجمند نژاد، ص ۳۳).

۲- قابلیت اعتماد^۲

اطلاعات می بایست معتبر و موثق نیز باشد. به خصوص، اطلاعات باید این موضوع را به طور دقیق مشخص نماید که مدعی ارائه چه چیزی است یا اینکه از نظر منطقی، انتظار ارائه چه اطلاعاتی از آن می رود. علاوه بر این، برای آنکه اطلاعات معتبر باشد لازم است ماهیت اقتصادی رویدادها و مبادلات را منعکس نماید نه اینکه صرفا به وضعیت حقوقی آنها بپردازد. همچنین اطلاعات باید قابل بررسی و تأیید بی طرفانه از هر گونه خطا یا پیش داوری عمدی و احتیاطی بوده، تمامی جوانب مهم را در برگیرد. توجه به جامعیت اطلاعات در چارچوب محدودیت های مربوط به هزینه و میزان اهمیت آن ها بسیار حائز اهمیت است زیرا حذف تنها یک

۱- Comprehensiveness

۲- Reliability

مورد ممکن است موجب شود اطلاعات جنبه‌ای غیر واقعی یا گمراه کننده پیدا کند.

۳- قیاس‌پذیری

قیاس‌پذیری اطلاعات مالی در میان کشورها، امری است که دستیابی به آن سخت می‌نماید به خصوص با در نظر گرفتن این موضوع که استانداردهای حسابداری و افشا در میان کشورها نه فقط به دلایل فنی، بلکه به دلیل وجود وابستگی‌های متقابل بین موضوعات حسابداری، قانونی، مالی و سیاسی تفاوتی قابل ملاحظه با یکدیگر دارند. حتی به هنگام برخورداری از استانداردهای مشابه، ممکن است بتوان این اصول را به طرق بسیار مختلفی تفسیر نمود. این امر ممکن است مشکلاتی را در زمینه قیاس‌پذیری میان کشورها ایجاد نماید.

با وجود این قیاس‌پذیری یکی دیگر از ویژگی‌های ضروری اطلاعات است. ناظران، فعالان بازار و دیگر کاربران به اطلاعاتی نیاز دارند که بتوان آن‌ها را در میان مؤسسات و کشورهای مختلف و در طی زمان مقایسه نمود. این امر مستلزم آن است که خط‌مشی‌ها و رویه‌های حسابداری مورد استفاده بانک از دوره‌ای به دوره دیگر یکسان بوده، برای اقلام مرتبط، مفاهیم و رویه‌های اندازه‌گیری مشابهی را به کار گیرند. تا زمانی که نتوان ایجاد تغییرات در خط‌مشی‌های و رویه‌های حسابداری را به عنوان تغییرات مناسب توجیه نمود، نباید آن‌ها را تغییر داد. اما هنگامی که خط‌مشی‌های حسابداری تغییر نمود لازم است تغییرات مزبور و اثرات آن‌ها افشا شوند. قابلیت مقایسه اطلاعات در میان بانک‌ها و کشورهای مختلف، این امکان را به کاربران می‌دهد که عملکرد و وضعیت مالی بانک‌ها را نسبت به سایر بانک‌ها مورد ارزیابی قرار دهند. برای شناسایی روندهای موجود در وضعیت و عملکرد مالی یک بانک، قیاس‌پذیری اطلاعات در طی زمان امری ضروری است. برای تسهیل شناسایی روندها، گزارش‌گری مالی می‌بایست شامل ارقامی باشد که بتوان آن‌ها را با اطلاعات عددی یک یا تعداد بیشتری از دوره‌های قبلی مقایسه نمود (ارجمند نژاد، ص ۳۵).

۴- مرتبط و به موقع بودن

علاوه بر موارد فوق، میزان سودمندی اطلاعات بستگی به این دارد که اطلاعات مزبور چقدر به موقع هستند. از آنجا که ممکن است وضعیت ریسک بانک‌ها به سرعت تغییر کند، شفافیت مستلزم انتشار به موقع اطلاعات مرتبط است.

اطلاعات هنگامی برای فعالان بازار مرتبط تلقی می‌شود که به آنان در ارزیابی ریسک‌ها و منافع مورد انتظار ناشی از سرمایه‌گذاری و وام‌دهی، دیگر منابع در معرض ریسک یک بانک و نیز وضعیت و عملکرد مالی آن در آینده یاری رساند. زمانی اطلاعات برای ناظران بانکی سودمند است که به آن‌ها کمک کند ایمنی و سلامت عملیات در یک بانک را مورد ارزیابی قرار دهند.

مرتبط بودن اطلاعات بستگی به این دارد که اطلاعات مزبور تا چه حد به موقع می‌باشد. اطلاعات می‌بایست از توالی کافی برخوردار بوده؛ به موقع نیز باشد تا بتواند تصویری واقعی از موقعیت یک بانک از جمله وضعیت ریسک و عملکرد مدیریت آن ارائه نماید (ارجمند نژاد، ص ۳۳-۳۴).

۵- اهمیت

گزارش‌های مالی بانک‌ها می‌بایست هر مورد مهمی را، جداگانه مطرح یا افشا نماید. اگر حذف یا اظهار

نادرست اطلاعات بتواند ارزیابی یا تصمیم کاربری را که به آن اطلاعات اتکا نموده است، تغییر داده یا آن را تحت تأثیر قرار دهد؛ می توان اطلاعات مزبور را حائز اهمیت دانست. با وجود این، اطلاعاتی که به دلیل عدم اهمیت آن افشا نمی شوند ممکن است مرتبط با مقاصد داخلی مدیریت ریسک و ارزیابی های نظارتی باشند. در مؤسسات تحت نظارت و واحدهای اصلی تابعه آنها می بایست چنین اطلاعاتی موجود بوده، در دسترس ناظران بانکی قرار گیرند.

نقش شفافیت در ارتقای عمومی و سلامت بانکها

بوشمن و اسمیت بیان می کنند که گزارش ها و شفاف سازی مالی، بخش مهمی از سیستم اداری شرکت می باشد، زیرا به سرمایه گذاران و گروه های خارجی اجازه می دهد تا عملیات و تعهد های قراردادی شرکت را نظارت کنند (Bushman, R.M. and smith, A. J, 2003, p9).

۱- افشای عمومی اثر بخش

ناظران و دیگر سیاست گذاران بخش عمومی می بایست به هنگام تدوین استانداردهای مؤثر افشا، به برخی از موضوعات توجه داشته باشند. دو گروه وسیع از اهداف وجود دارند. نخست آن که اطلاعات افشا شده باید به شفافیت مناسبی بیانجامند. دوم آن که بازار برای بانک هایی که به خوبی مدیریت می شوند، پاداش مناسبی در نظر گیرد.

۲- ایرادهای بالقوه افشای عمومی

در ارتقای شفافیت، ناظران بانکی و دیگر سیاست گذاران بخش عمومی می بایست به ایرادهای بالقوه ای که ممکن است در برخی شرایط به افشای عمومی وارد باشد، توجه نمایند. این امکان وجود دارد که منافع بخش عمومی و خصوصی، همواره در انطباق با یکدیگر نباشند. به خصوص، هنگامی که بازار از وضعیت نامناسب یک بانک آگاه می شود ممکن است واکنشی شدیدتر از آنچه که مورد نظر مراجع مسئول (مراجعی که مسئولیت حفاظت از منافع سپرده گذاران و مدیریت ریسک نظام مند را بر عهده دارند) می باشد، از خود نشان دهد. در نبود امکانات با ترتیبات برگشت ناپذیر نقدینگی، ممکن است بانک مزبور در اثر وقوع یک بحران نقدینگی ورشکسته شود حتی اگر خالص دارایی ها نشان دهد که آن بانک توان بازپرداخت بدهی های خود را دارد. عدم اطمینان بازار به یک بانک ممکن است به بانک های دیگر نیز گسترش یافته، به ایجاد اختلال در تمام نظام بیانجامد. هر چند، در محیطی که افشای کافی و مستمر وجود دارد احتمال شیوع چنین امری بسیار کمتر است. از این گذشته، در بسیاری از کشورها بانک ها از قبل ملزم به افشای اطلاعات مهم راجع به وضعیت مالی، عملکرد، وضعیت ریسک و مدیریت آن در گزارش های سالانه خود شده اند و اکثر مقررات بورس اوراق بهادار، بانک های پذیرفته شده در بورس را ملزم به افشای به موقع اطلاعاتی نموده اند که برای بازار اهمیت دارند.

تأیید این واقعیت که افشا می تواند برای بانکی که در وضعیت نامناسبی قرار دارد، مشکلاتی را پدید آورد ناقض این موضوع نیست که برای بانک های سالم نیز مشوق هایی را جهت استمرار عملیات خود- به شیوه ای موثر و کارا- فراهم می آورد. علاوه بر این و همان گونه که پیش از این نیز اشاره شد افشا می تواند به اصلاح مشکلات- در مراحل اولیه ایجاد آنها- بیانجامد. استدلال برخی نیز بر آن است که افشای اطلاعات منفی

راجع به یک بانک، ممکن است حتی اثرات منفی بر روی ارزیابی بازار از آن بانک داشته باشد. این موضوع در صورتی رخ می‌دهد که انجام چنین امری، به افزایش میزان اعتبار مدیریت آن بیانجامد (همان‌گونه که از افشاهای صریح انجام شده توسط آن بانک بر می‌آید) و در نتیجه، اعتماد بازار به بانک مزبور نیز افزایش می‌یابد.

ایراد بالقوه دیگری که افشای عمومی داراست، هزینه‌های مترتب بر آن است. اغلب ارزیابی این موضوع که مزایای افشای بیشتر، از هزینه‌های مترتب بر آن افزون‌تر است یا نه، امر مشکلی است. یکی از دلایل چنین امری آن است که کاربران بالقوه‌ای که ممکن است از مزایای افشاهای بهبود یافته بهره‌مند شوند حاضر نیستند هزینه‌های مستقیم تولید و ارائه اطلاعات را تقبل نمایند. هزینه‌هایی که شامل بهای تمام شده برای ایجاد، اجرا و نگهداری از نظامی است که برای انجام افشاهای مورد نیاز و انتشار آن‌ها لازم می‌باشد. اگر چه سیاستگذاران اغلب، تنها به مزایای خاص افشای بیشتر اشاره می‌نمایند لیکن برخی مطالعات حاکی از آن است که در بعضی از موارد، الزامات افشا ممکن است هزینه‌های قابل توجهی را ایجاد نمایند. با وجود این، در بانک‌هایی که به خوبی مدیریت می‌شوند لازم است اطلاعات ذی‌ربط از پیش و در درون بانک در دسترس بوده و مدیریت از آنها برای اداره امور استفاده نمایند.

۳- شفافیت مطلوب و نامطلوب

بدیهی است که یک بانک به دلیل الزام به حفظ جنبه‌های محرمانه اطلاعات-از جمله در رابطه با مشتریان- نمی‌تواند تمامی اطلاعاتی را که ممکن است مربوط به ارزیابی فعالیت‌ها و مقدار منابع در معرض ریسک خود باشد، به صورت عمومی افشا نماید. قوانین مربوط به حفظ حریم خصوصی افراد (حقیقی و حقوقی) ممکن است توان یک بانک در افشای اطلاعات را راجع به هر یک از مشتریان محدود نماید. به علاوه، افشای مشروح اطلاعات در مورد هریک از مشتریان بانک و نیز فنون و راهبردهای مورد استفاده در زمینه مدیریت ریسک آن‌ها، می‌تواند انگیزه سرمایه‌گذاری بانک در این قبیل فعالیت‌ها را به طور چشمگیری کاهش دهد. استانداردهای افشای عمومی می‌بایست بین نیاز فعالان بازار به ارزیابی کیفیت مدیریت یک بانک با محافظت از ارزش اطلاعات خصوصی برای آن بانک، توازن را برقرار نمایند.

قانون ۲ استاندارد حسابداری مالی سازمان حسابرسی و حسابداری نهادهای مالی اسلامی مفهوم افشاگری مناسب را به دو مفهوم تجمعی بهینه و توصیفات و شفاف‌سازی مناسب تقسیم کرده است. منظور از تجمعی بهینه این است که صورت‌های مالی باید اطلاعات جزئی مورد نیاز کاربران را فراهم کنند. البته باید توجه کرد که ارائه جزئیات بیشتر شاید منجر به سردرگمی شود. از این رو توصیفات و نکات مناسب مورد نیاز، برای کاربران بسیار مفید خواهد بود (ایروانی، ۱۳۹۴، ص ۱۴۷).

معیارهای شفافیت در بانکداری

معیار عبارت از سازوکار مناسب برای معرفی و سنجش یک پدیده (شریف‌زاده و قلی‌پور، حکمرانی خوب و نقش دولت، فرهنگ مدیریت، ش ۴، ۱۳۸۲، ص ۵۱) و نشانه‌های عینی شناسایی و اندازه‌گیری ابعاد یک مفهوم می‌باشد (عسگری‌نیا و لطفی‌جم، ۱۳۹۰، ص ۲۵).

معیارهای شفافیت به معنای راهنماها، ملاک‌ها و محک‌هایی‌اند که وجود پدیده شفافیت در اقتصاد پولی مالی را نمایان می‌کنند و به عنوان علامت‌های مشخص کننده این مفهوم محسوب می‌شوند. با کمک این شاخص‌ها می‌توان اطلاعات را طبقه بندی کرد و با استفاده از آن سرعت و دقت بیشتری به بررسی و تحلیل پدیده مذکور در دو نوع بانکداری متعارف و بانکداری بدون ربا پرداخت.

۱- اطلاعات اصلی در زمینه امور کاری، مدیریت و حاکمیت شرکتی

برای این که فعالان بازار و ناظران بانکی، ارزیابی صحیحی از افشاهای انجام شده از سوی یک بانک در مورد وضعیت و عملکرد مالی، ریسک‌های مربوط و استراتژی‌های مدیریت ریسک آن داشته باشند لازم است اطلاعات اساسی مربوط به امور کاری، مدیریت و حاکمیت شرکتی آن بانک در اختیار آنان قرار گیرد. چنین اطلاعاتی می‌تواند زمینه و چشم‌انداز مناسبی را برای درک فعالیت‌های یک بانک فراهم آورد. به عنوان مثال، مباحث مدیریتی پیرامون وضعیت بانک در بازارهایی که در آن‌ها رقابت می‌کند، استراتژی بانک و پیشرفت آن به سمت دستیابی به اهداف استراتژیک خود؛ برای ارزیابی افق‌های آتی بانک حائز اهمیت است.

سازمان یک بانک از هر دو جنبه ساختار قانونی و مدیریتی آن اطلاعاتی را پیرامون فعالیت‌های اصلی مؤسسه و توانایی آن در پاسخگویی به تغییرات بازار فراهم می‌آورد. افزون بر این، چنین اطلاعاتی ممکن است. به عنوان شاخصی برای ارزیابی کارایی و توان کلی مؤسسه عمل نماید. از این‌رو، افشای اطلاعات در مورد ساختار هیأت مدیره (از قبیل اندازه هیأت مدیره، کمیته‌های آن، و عضویت در آن)، ساختار مدیریت ارشد، ساختار اصلی سازمانی اقدام مناسبی خواهد بود. علاوه بر این، لازم است در خصوص ویژگی‌ها و تجربه اعضای هیأت مدیره و مدیریت ارشد، اطلاعاتی را فراهم آورد، ممکن است این اطلاعات در ارزیابی نحوه عملکرد احتمالی یک مؤسسه در مواقع بحران یا ارزیابی شیوه عکس‌العمل احتمالی آن نسبت به تغییرات به وجود آمده در محیط اقتصادی یا رقابتی، سودمند باشند.

به عبارت دیگر اطلاعات کاری، مدیریت و حاکمیت شرکتی؛ هدف از افشای اینگونه اطلاعات، شناخت خواننده از وضعیت بانک در بازارهای موجود، استراتژی‌های اخذ شده و توان مدیریت بانک است. به صورت جزئی، شفافیت در مورد اطلاعاتی مانند ساختار هیأت مدیره، ساختار مدیران ارشد و ساختار صنفی مورد نیاز است.

۲- وضعیت مالی

فعالان بازار و ناظران بانکی، به اطلاعات مربوط به وضعیت مالی یک مؤسسه نیاز دارند. اطلاعات مربوط به وضعیت مالی یک بانک، به پیش‌بینی توان مؤسسه در پرداخت بدهی‌ها و ایفای تعهدات خویش به هنگام سررسید؛ یاری می‌رساند. اطلاعات مربوط به ماهیت و مقدار دارایی‌ها، بدهی‌ها، تعهدات، بدهی‌های احتمالی، و وجوه سهامداران شامل سررسید و ساختار قیمت‌گذاری مجدد آن‌ها؛ برای ارزیابی نقدینگی و توان پرداخت بدهی یک بانک و در نهایت، قدرت مالی و روندهای مربوط به آن سودمند است. اطلاعات مربوط به ذخایر و اندوخته‌های در نظر گرفته شده برای زیان‌های مختلف و نیز نحوه تعیین ذخایر و اندوخته‌های مزبور، موضوع مهمی در ارزیابی توانایی یک مؤسسه در مقابله با زیان‌هاست.

به منظور ارزیابی وضعیت مالی یک مؤسسه، لازم است دارایی‌ها، و نیز سرمایه سهامداران طبقه بندی شوند. اطلاعات مربوط به وضعیت مالی معمولاً شامل ترازنامه است که در آن انواع دارایی‌ها، بدهی‌ها و منابع سرمایه سهامداران از یکدیگر متمایز شده‌اند. ترازنامه معمولاً مشتمل بر اقلام مختلف وام‌ها، اوراق بهادار کوتاه‌مدت، اوراق بهادار سرمایه‌گذاری، دارایی‌های ثابت مشهود، دارایی‌های ثابت غیر مشهود، بدهی‌های کوتاه مدت و بلندمدت می‌شود. افشای اقلام زیر خط ترازنامه ممکن است شامل اطلاعاتی در مورد مقادیر نظری، ارزش‌های مناسب یا ارزش‌های جایگزینی معاملات مربوط به اقلام زیر خط ترازنامه بوده یا مشتمل بر اطلاعات در مورد تعهدات و بدهی‌های احتمالی باشد. در یادداشت‌های همراه ترازنامه، ممکن است اطلاعات دیگری نیز در مورد اقلام ترازنامه ارائه شود. اطلاعاتی همچون ارزش متعارف که مورد نیاز کاربران است.

علاوه بر این، در تجزیه و تحلیل وضعیت مالی یک بانک، برخورداری از اطلاعات مربوط به سرمایه نظارتی و اجزای آن و نیز اطلاعات مربوط به سرمایه سهامداران حائز اهمیت هستند. اطلاعات مربوط به تغییرات در مقدار و انواع سرمایه از جمله اثر درآمدها، توزیع سود سهام و صدور سهام سرمایه در ارزیابی بستر و ذخیره موجود برای جذب زبان‌های بالقوه آتی و ارزیابی توانایی بانک در حفظ آهنگ رشد خود در دوره آتی نیز ضرورت دارد. طرح مباحث مدیریتی و تجزیه و تحلیل وضعیت مالی و تغییرات آن در یک بانک، به بازار کمک می‌کند تا به درک بهتری از شرایط دست یافته و انتظارات خود را بر آن اساس شکل دهد.

به عبارت دیگر؛ در بخش وضعیت مالی، بانک باید اطلاعاتی را افشا کند که استفاده کنندگان از اطلاعات (اعم از هیئت مدیره، سهام‌داران، و فعالان بازار و نهادهای ناظر) بتوانند بر اساس آن‌ها بانک را در خصوص توان پرداخت بدهی و تعهدات خویش و مدیریت نقدینگی ارزیابی کنند. این اطلاعات بیشتر متمرکز بر داده‌های ترازنامه‌ای (نظیر ماهیت، مقدار و طبقه بندی دارایی‌ها، بدهی‌ها و سرمایه بانک) است (<http://www.ibena.ir/news/17892>).

۳- عملکرد مالی

از جمله عواملی که در سرنوشت هر سازمان، موسسه، گروه و افراد ارزش و اهمیت اساسی داشته ارزیابی عملکرد آن‌ها می‌باشد. ارزیابی عملکرد سازمان‌ها یکی از مهم‌ترین مسائلی است که فکر مدیران را به خود درگیر کرده است و یکی از مهم‌ترین راه‌های کسب اطلاعات لازم برای تصمیم‌گیری در سازمان هاست.

اهمیت ارزیابی عملکرد برای سازمان‌ها چه در بخش خصوصی و چه در بخش دولتی نقش مهمی ایفا می‌کند و از طریق ارزیابی عملکرد به شفاف‌تر شدن سازمان‌ها کمک می‌کند. ارزیابی عملکرد یکی از رویکردهای بسیار مهم مدیران برای دستیابی به موفقیت در سازمان است تغییرات سریع محیطی، تشدید فضای رقابتی، افزایش انتظارات جامعه نیاز به مدیریت ارزیابی عملکرد را اجتناب ناپذیر کرده است (پدالهی فارسی، مدیریت و ارزیابی عملکرد کارآفرینی سازمان، فرهنگ مدیریت، ش ۱۰، ۱۳۴۸، ص ۱۶).

نسبت‌های مالی نشان دهنده قدرت یا ضعف شرکت‌ها در مقایسه با سایر شرکت‌های همان صنعت، شرکت‌های پیشرو و عملکرد سال‌های گذشته همان شرکت هستند. محاسبات نسبت‌های مالی به آسانی انجام می‌شود، در صورتی که تفسیر آنها اغلب مشکل است (خواجوی، و همکاران، تکنیک تحلیل پوششی داده‌ها

مکملی برای تحلیل سنتی نسبت‌های مالی "بررسی‌های حسابداری و حسابرسی، ش ۶۰، ۱۳۸۹، ص ۴۸).

هم فعالان بازار و هم ناظران بانکی، به اطلاعات مربوط به عملکرد مالی بانک‌ها نیاز دارند. برای ارزیابی تغییرات بالقوه در وضعیت مالی و توان بالقوه و آتی بانک در بازپرداخت سپرده‌ها و بدهی‌ها، توزیع سود در میان مالکان و نیز کمک به رشد سرمایه؛ دسترسی به اطلاعات مربوط به عملکرد بانک امری ضروری است. اطلاعات مربوط به سود و زیان و اجزای آن، به ارزیابی عملکرد مالی و جریان‌های نقدینگی آتی کمک می‌نماید. همچنین این اطلاعات کمک می‌کند تا میزان اثربخشی یک بانک در استفاده از منابع در دسترس را مورد ارزیابی قرار داد. اطلاعات سودمند شامل شاخص‌های اساسی کمی در زمینه عملکرد مالی، طبقه‌بندی در آمدها و هزینه‌ها، موضوعات مدیریتی و تجزیه و تحلیل عملکرد مالی می‌شود.

به منظور ارزیابی عملکرد مالی یک بانک، طبقه‌بندی درآمدها و هزینه‌های بانک امری ضروری است. به منظور ارزیابی کیفیت درآمدها و شناسایی دلایل تغییرات در میزان سواوری یک بانک مشخص و نیز مقایسه عملکرد مالی بانک‌های مختلف؛ اطلاعات مزبور ضروری هستند. به طور معمول، اطلاعات مربوط به عملکرد مالی شامل صورت سود و زیان است که درآمدها و هزینه‌ها را براساس ماهیت یا کارکردشان در بانک گروه‌بندی می‌نماید. صورتحساب سود و زیان نیز معمولاً شامل اقلام درآمد و هزینه بهره، حق‌الزحمه و کارمزد، درآمدهای غیر بهره‌ای دیگر، هزینه‌های عملیاتی، افزایش هزینه‌ها برای پوشش زیان‌های اعتباری، دیگر اقلام استثنایی، هزینه‌های مالیاتی و درآمد خالص می‌شود. یادداشت‌های همراه صورت سود و زیان جزئیات بیشتری را در مورد طبقات مهم درآمد و هزینه فراهم می‌آورند. به منظور ارزیابی میزان تحقق سودهای مورد انتظار، لازم است اثر اکتسابات انجام شده و فعالیت‌های کاری متوقف شده در طی سال افشا شوند. ارقام و نسبت‌های مهم می‌بایست شامل بازده متوسط سرمایه، بازده متوسط دارایی‌ها مابه التفاوت خالص بهره، و نسبت هزینه به درآمد باشند.

اطلاعات بخش‌های تجاری و جغرافیایی، به تجزیه و تحلیل عملکرد گذشته و ارزیابی چشم‌اندازهای آتی یاری می‌رساند. اگر بانک نقش هر یک از مناطق و فعالیت‌های مختلف خود را در عملکرد کلی مالی افشا نماید کاربر اطلاعات مالی می‌تواند به درک بهتری از کلیت عملکرد مالی آن بانک نائل آید. به خصوص، این اطلاعات به کاربران کمک می‌کند تا میزان تنوع در فعالیت‌های تجاری بانک و نیز سهم مناطق و بخش‌های تجاری خاصی را که ممکن است پر ریسک‌تر از بقیه ارزیابی شوند، مورد بررسی قرار دهند. همچنین اطلاعات مزبور کمک می‌کند تا از اثری که تغییرات مهم بر روی کلیت یک بانک بر جای می‌گذارد، آگاه شد.

در مورد فعالیت‌های کاری بانک، مدیریت از دانش مشروحي برخوردار است که افراد خارج از آن، فاقد چنین امتیازی هستند. از این رو مدیریت می‌تواند هم به بازار و هم به ناظران بانکی کمک بزرگی نماید. این امر می‌تواند از طریق تبادل نظر پیرامون عوامل مهمی که عملکرد مالی بانک را در طی سال مزبور متأثر نموده‌اند، تشریح تفاوت‌های موجود بین عملکرد سال جاری و عملکرد سال‌های قبل و نیز بحث و بررسی پیرامون عواملی که به زعم آنان بر روی عملکرد مالی بانک در آینده تأثیر عمده‌ای خواهند داشت؛ صورت پذیرد.

به عبارت دیگر در بخش عملکرد مالی، بانک باید اقدام به افشای اطلاعاتی کند که عملکرد مالی بانک را تبیین کرده و برای فعالین بازار و نهادهای نظارتی مناسب باشد. اطلاعات سودمند شامل: شاخص‌های اساسی

کمی در زمینه عملکرد مالی، طبقه بندی درآمدها و هزینه‌ها، موضوعات مدیریتی و تجزیه و تحلیل عملکرد مالی می‌شود. به صورت جزئی‌تر، در این بخش به افشای اطلاعاتی از صورت سود و زیان (که نشان دهنده عملکرد مالی بانک در دوره‌ای معین است) اشاره می‌شود و بانک موظف است اطلاعاتی نظیر اقلام درآمد و هزینه بهره، حق الزحمه و کارمزد، درآمدهای غیر بهره‌ای، هزینه‌های عملیاتی و سایر هزینه‌ها (مانند هزینه پوشش ریسک و هزینه مالیاتی) را در قالب سر فصل‌های مشخص و یا نسبت‌های سودآوری (مانند بازده سرمایه، بازده دارایی‌ها و نسبت هزینه به درآمد) افشا کند.

۴- راهبردها و روش‌های مدیریت ریسک

فعالان بازار و ناظران بانکی نیازمند اطلاعات مربوط به راهبردها و خط مشی‌هایی هستند که بانک در مدیریت و کنترل ریسک‌ها، از آنها استفاده می‌کند. در ارزیابی عملکرد وضعیت آتی یک بانک و اثربخشی مدیریت آن، مدیریت ریسک عاملی مهم به حساب می‌آید.

موارد افشا ممکن است شامل موضوعاتی از قبیل: فلسفه کلی مدیریت ریسک، سیاست کلی و متدلوژی‌ها، شیوه بروز ریسک‌ها، نحوه مدیریت و کنترل آنها، و بررسی سودمندی ابزارهای مشتقه در مدیریت ریسک‌ها و شیوه عملکرد آنها در این زمینه شود. انجام مباحثاتی پیرامون موارد ذیل می‌تواند سودمند باشد: ساختار مدیریت ریسک، نظارت و اندازه‌گیری آن فرایند نظارت، فرایند اعتباریابی مدل، آزمون فشار، آزمون‌های پس از وقوع، استفاده از ابزارهای کاهش دهنده ریسک (وثایق، تضمین‌ها، توافقات تسویه)، حدود تعیین شده (از قبیل حدود تعیین شده اعتباری، حدود تعیین شده برای ریسک بازار)، و بررسی ادواری مقدار منابع در معرض ریسک.

پایبندی به شفافیت هم زمان با پیشرفت روش‌های مدیریت ریسک چالش ویژه‌ای برای یک بانک به حساب می‌آید. بانک‌ها باید تلاش کنند تا به تهیه اطلاعات ارزشمند ادامه دهند به گونه‌ای که عموم مردم بتوانند فنون مدیریت ریسک و اقداماتی را که در طی زمان انجام شده است، درک نمایند.

در هر یک از مباحثات مربوط به مقدار منابع در معرض ریسک باید علاوه بر استراتژی‌های کلی مدیریت ریسک، استراتژی‌های خاص مدیریت ریسک نیز به بحث و بررسی گذاشته شود.

به عبارت دیگر با استفاده از اطلاعات مقدار منابع در معرض ریسک، ذینفعان و کاربران اطلاعات بانک خواهند توانست از مقدار منابع در معرض ریسک اطلاع پیدا کرده و نسبت به آینده بانک پیش‌بینی انجام دهند. اطلاعات افشا شده در این بخش باید به تفکیک دارایی‌های ترازنامه‌ای و خارج از ترازنامه باشد.

۵- خط و مشی مدیریت حسابداری

فعالان بازار و ناظران بانکی نیازمند دریافت اطلاعاتی هستند که در آنها، به خط مشی‌های حسابداری مورد استفاده در تهیه گزارش‌های مالی اشاره شده باشد. خط مشی‌ها، روش‌ها و رویه‌های حسابداری نه تنها در میان کشورها متفاوتند بلکه بین بانک‌های یک کشور نیز تفاوت دارند. از این رو، کاربران اطلاعات حسابداری برای تفسیر درست اطلاعات می‌بایست شیوه اندازه‌گیری اقلام را درک نمایند. افشای خط مشی‌های عمده حسابداری که گزارش‌های مالی بر آن اساس تهیه شده‌اند به کاربران این توان را می‌دهد که در مورد وضعیت و

عملکرد گزارش شده بانک، ارزیابی‌های معتبری را به عمل آورند.

افشای خط مشی‌های حسابداری در زمینه‌های ذیل می‌تواند سودمند باشد:

اصول کلی حسابداری، تغییرات در خط مشی‌ها و روش‌های حسابداری، اصول تلفیق، خط مشی‌ها و روش‌هایی که تعیین می‌کنند چه زمانی دارایی‌ها را آسیب دیده ارزیابی می‌کنند، تشخیص درآمدهای حاصل از دارایی‌هایی آسیب‌دیده و زیان‌های مربوط به اعتبارات بازپرداخت نشده، خط مشی‌هایی برای تعیین ذخایر عام و خاص مطالبات مشکوک‌الوصول، تشخیص درآمد، خط مشی‌های ارزش‌گذاری، خط مشی‌های تشخیص و عدم تشخیص، تبدیل دارایی‌ها به اوراق بهادار، تبدیلات ارزی، کارمزدهای تسهیلات، تعرفه‌ها و تنزیلات، توافقات بازخرید، ارائه تسهیلات به شکل اوراق بهادار، دارایی‌های ساختمانی و ثابت، مالیات بر درآمد، و ابزارهای مشتقه.

به عبارت دیگر افشای رویه‌های استفاده شده در گزارشگری صورت‌های مالی، خواننده را به شیوه نگرش بانک آگاه کرده و این امکان را به وی می‌دهد که تعدیلات لازم برای مواردی که در صورت‌های مالی تصریح نشده را انجام دهد. اطلاعات نیازمند افشا در این بخش به مواردی نظیر اصول کلی حسابداری و مبنای گزارشگری بانک در مواردی مانند: تلفیق، شناسایی درآمد، شناسایی زیان، تعیین ذخایر، ارزش‌گذاری اوراق بهادار سرمایه‌گذاری شده، تبدیلات ارزی و ... اشاره دارد (<http://www.ibena.ir/news/17892>)

نتیجه‌گیری نهایی

بانک‌ها بستر عملیات بازارهای مالی است و شرکت‌هایی هستند که بیشترین منابع آن را اشخاصی (سپرده‌گذاران) تامین می‌کنند که مالک شرکت نیستند و صاحبان این منابع نقشی در تصمیم‌گیری و اتخاذ سیاست‌های کلی شرکت ندارند، بنابراین این شرکت‌ها باید شفاف عمل کنند تا سپرده‌گذاران به آن‌ها اعتماد کرده و منابع در اختیارشان قرار دهند. بدین منظور بانک‌ها باید اصولی داشته باشند که طبق آن باید منظم عمل کنند و این امر بنفسه امکان پذیر نخواهد بود باید یک نهاد ناظر (بانک مرکزی) وجود داشته باشد. تا اطلاعاتی را که بانک‌ها در اختیار سپرده‌گذاران و سهامداران می‌گذارند باید دارای خصوصیات: اهمیت در عملکرد، مرتبط و به موقع، جامع و قابل اعتماد باشد.

و این امر هنگامی تحقق می‌یابد که اطلاعات ارائه شده دارای خصوصیات فوق، در زمینه‌های اطلاعات اصلی بانک همانند امور کاری، حاکمیت شرکتی، وضعیت مالی، عملکرد مالی، راهبردها و روش‌های مدیریت ریسک و خط و مشی حسابداری باشد.

فهرست منابع

۱. اداره تحقیقات و کنترل ریسک بانک سپه، بررسی اثر بحران مالی آمریکا بر اقتصاد و بانکداری در کشور ایران، ۱۳۸۸.
۲. ارجمندنژاد، عبدالمهدی، "بهبود شفافیت در بانک از انتشارات کمیته نظارت بر بانکداری بال مستقر در بانک تسویه حساب‌های بین المللی (سپتامبر ۱۹۹۸)" بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۸۵.
۳. ایروانی، جواد "پول و بانکداری اسلامی" دانشگاه علوم انسانی رضوی، ص ۲۳۷-۲۳۸، مشهد، ۱۳۹۴.
۴. بهمنی، محمود، غفاری، مهدی "اصول بانکداری"، موسسه عالی بانکداری ایران، ۱۳۹۶، چاپ سوم.
۵. توتونچیان، ایرج "پول و بانکداری اسلامی و مقایسه آن با نظام سرمایه‌داری" توانگران، تهران، ۱۳۷۹.
۶. خواجوی، شکراله و همکاران "تکنیک تحلیل پوششی داده‌ها مکملی برای تحلیل سنتی نسبت‌های مالی" بررسی‌های حسابداری و حسابرسی، دوره ۱۷، شماره ۶۰، ۱۳۸۹.
۷. زمانی‌فراهانی، مجتبی "پول، ارز و بانکداری" ترمه، چاپ ۱۲، تهران، ۱۳۸۶.
۸. سیدی، سید احمد، عبدلی، محمدرضا، جباری نوقایی، مهدی، ارزیابی شاخص‌های سلامت مالی بانک‌های تجاری از دیدگاه خبرگان بانکی، پیشرفت‌های حسابداری، دوره ۱۱، شماره ۲، پاییز و زمستان ۱۳۹۸.
۹. شبانی، محمد "بازارها و نهادهای مالی" سمت، تهران، چاپ چهارم، ۱۳۹۶.
۱۰. شریف‌زاده، فتاح، قلی‌پور، رحمت‌الله "حکمرانی خوب و نقش دولت" فرهنگ مدیریت، ش ۴، پاییز و زمستان ۱۳۸۲.
۱۱. عربی، سیدهادی و میثمی، حسین "پول و بانکداری با رویکرد اسلامی" جلد اول، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، قم، ۱۳۹۶.
۱۲. عسگری‌نیا، ابوالفضل و لطفی‌جم، منا "روش تحقیق در مدیریت" فرانما، تهران، ۱۳۹۰.
۱۳. مجتهد، احمد، حسن‌زاده، علی "پول و بانکداری و نهادهای مالی" پژوهشکده پولی بانکی، تهران، ۱۳۸۴.
۱۴. یداللهی فارسی، جهانگیر "مدیریت و ارزیابی عملکرد کارآفرینی سازمان" فرهنگ مدیریت، شماره ۱۰، ۱۳۴۸.
1. Bushman, R.M. and smith, A. J. Transparency, Financial Accouting Information, and Corporate Governance. FRBNY Economic Policy Review, 2003.
2. Kalyebara, B, and Sarder, M. Corporate Governance, Capital Markets, and Capital Budgeting, An Integrated Approach, London: Springer, 2014.
3. Mishkin, F. and Eakins, S. Financial Markets and Institutions, 8th Edition, New york: Prentice Hall, 2015.
4. Palgrave Dictionary, The new Palgrave dictionary of money and finance, UK: MacMillan, 2013.
5. Romer, D. Advanced macroeconomics, Fourth Edition, New York NY: McGraw-Hill, 2011.

6.Sanders, A. and Cornett, Marcia. Financial Markets and Institutions, 6th edition, Princeton: Businessand Economics, 2015.

7.Thau, A. The Bond Book: everything need to Know about reasuried, municipals, GNMA's, London, McGraw- Hill, 2010.

8.<http://www.ibena.ir/news/17892>

9.<https://www.parsmodir.com/db/marketing/banking-electronic.php>